

De geschiedschrijver, voorzover hij zich niet met de allernieuwste historie bezig houdt, heeft bij zijn poging om het verleden te verstaan een voorsprong op degenen, voor wie dat verleden praesens was. Wat de tijdgenoot, die zich rekenschap tracht te geven van de eigen situatie, volstrekt verborgen blijft, is de beschouwer-achteraf bekend: hij weet hoe het verder gegaan is. Wanneer hij, om één voorbeeld uit duizend te kiezen, het ontstaan van de eerste wereldoorlog beschrijft, ziet hij de moord te Serajewo met andere ogen dan de lezers van de ochtendbladen van 29 juni 1914. Voor hen was deze aanslag er een, zoals er in de onmiddellijk voorafgegane jaren meer waren voorgevallen en zonder ingrijpende gevolgen gepasseerd. Wij echter weten, dat dit attentaat de aanleiding is geweest tot het ontstaan van een ketting-reactie, die resulteerde in een bloedig wereldconflict.

De bekendheid met wat er gevolgd is voegt een gewichtig element toe aan ons perspectief op het verleden. Zij stelt ons in staat de draagwijdte vast te stellen van historische gebeurtenissen op een wijze, die op het moment zelf niet mogelijk was.

Dit is een voordeel, ongetwijfeld. Maar er dreigt hier een gevaar. We dienen namelijk duchtig op onze hoede te zijn om niet bij de reconstructiearbeid al te zware nadruk te leggen op die factoren, die historisch werkzaam zijn gebleken, met verwaarlozing van de andere, die potentieel toch ook aanwezig waren¹⁾. Dit gevaar wordt vergroot doordat wij onwillekeurig geneigd zijn, juist ook op grond van onze wetenschap omtrent het vervolg, een dwingende samenhang aan te nemen tussen wat vooraf ging en wat later gebeurde. Dat het zó geschiedde verleidt gemakkelijk tot de conclusie dat het zo geschieden moest. In haar grove gedaante van een consequent determinisme is deze vereenvoudiging van een gecompliceerde en onoverzichtelijke realiteit licht herkenbaar, maar in subtieler vorm is de suggestie, die van haar uitgaat, soms moeilijk te weerstaan. Zij komt nu eenmaal tegemoet aan de begrijpelijke en ook legitieme behoefte, de opeenvolging

¹⁾ Vgl. J. C. Boogman, *Vaderlandse geschiedenis (na de middeleeuwen) in historisch perspectief*, 1959, blz. 4 vlg.